

Jan & Sanne *Terlouw*

Jan Terlouw en zijn dochter Sanne hebben een nieuw boek geschreven: *De 90ste verjaardag van Louis van Roosgaarde*. Een mooie aanleiding voor een groot interview over onder meer familie, verlies en liefde.

Tekst: Bram de Graaf. **Fotografie:** Iris Planting.
Visagie: Nicolette Brøndsted.

Het is prachtig voorjaarsweer. Gras groeit en bloemen bloeien op het landgoed van oud-politicus en schrijver Jan Terlouw (87) in Twello. In de verte grazen vier koeien. Tussen hen door loopt een ree. Achter in het weiland staat een kleine stal. “Daar wandel ik elke morgen heen,” zegt Jan. “Dan geef ik de koeien hooi. Het is ook goed voor mijn dagelijkse lichaamsbeweging. Ik ben tenslotte al wat ouder.”

Het is hem niet aan te zien dat hij zelf over een paar jaar ook negentig wordt, net als de hoofdpersoon in het nieuwe boek dat hij samen met zijn oudste dochter Sanne schreef en dat de reden van het bezoek is. Hij oogt nog net zo vitaal en gedreven als de politicus van de jaren zeventig. “Ik mag niet klagen,” zegt hij.

Hij zal dat vaker zeggen de komende uren: ‘Ik mag niet klagen.’

Samen schrijven

Met Sanne (59), Neerlandica en schrijfster, nemen we plaats in de serre. Er is thee en er zijn bastognekoeken. Op een lessenaar staan verschillende foto's van Jans in augustus 2017 overleden echtgenote Alexandra, met wie hij ruim zestig jaar samen was. In het midden staat prominent haar eerste in 2013 verschenen eigen boek, *De man van Tsinogolde*. Door haar overlijden liet het nieuwe boek van vader en dochter, hun negende samen, lang op zich wachten. “We waren er al aan begonnen voor haar dood,” zegt Sanne. “Maar ik had even geen zin meer om te schrijven. Het verdriet was te groot.”

“Alexandra redigeerde onze boeken,” zegt Jan.

“Wie moest dat nu doen? We waren bang onzin op te schrijven.”

Sanne: “Het was een worsteling. Maar het moest af. We zijn tevreden.”

In het boek wordt hoofdpersoon Louis van Roosgaarde negentig jaar. Hij is oud-minister en woont op een landgoed.

“En toch heeft hij niets met mij te maken,” zegt Jan. “Werkelijk niets.”

“Het gaat over een volkomen andere familie,” zegt Sanne. “Pas naderhand zeiden we tegen elkaar: ‘We moeten oppassen dat mensen niet denken dat het over ons gaat.’”

In het boek wordt de vraag gesteld: is de oude Louis van Roosgaarde wel zo integer als hij doet voorkomen? En dat roept dan de vraag op: is de oude Jan Terlouw wel zo integer als hij doet voorkomen?

Sanne: “Daar durf ik mijn hand voor in het vuur te steken. Hij is de meest integere persoon die ik ken. Elke keer ben ik weer verbaasd hoe integer hij is. Tegenwoordig vinden veel politici het normaal om ‘het volk’ dom te vinden. Ze denken het zelf beter te weten. Mijn vader gaat altijd terug naar de basis van de democratie: het volk is niet dom, het volk beslist in Nederland. De Tweede Kamer is de baas, niet de ministerraad. Politici moeten niet bang zijn voor wat het volk vindt, die weten het heus wel. Zeg ik het goed?”
Jan: “Dat vind ik, ja. Maar ik vind ook dat je als politicus de leiding moet nemen. Het volk heeft je gekozen en dat is enorm eervol. Het volk zegt daarmee: wij willen dat je ons vier jaar leidt. Daar moet je je als parlementariër van bewust zijn en je moet die verantwoordelijkheid nemen.”

Ergens schrijven jullie: ‘We deugen geen van allen.’ Is dat een belangrijk thema?

Sanne: “Onze personages hebben goede en slechte kanten; geen van hen is alleen goed of slecht.”

Jan: “Mensen zijn complex. Een samenraapsel van karakter, omgeving en geschiedenis.”

Sanne: “Deze foto, van rond 1968, plakte mijn vader in mijn poëziealbum met daarbij een gedicht dat begon met de regel: ‘Wij tweeën, wij begrijpen elkaar wel zonder woorden.’ En zo is het.”

Sanne: “Voor mij is het belangrijkste thema: de familieband is oersterk. Wat er ook gebeurt, je blijft altijd familie. Onze familie bewijst dat.”

Familie

Jan Terlouw heeft vier kinderen, twaalf kleinkinderen en zeven achterkleinkinderen. “Onze sterke familieband is de verdienste van mijn ouders,” zegt Sanne. “We hebben respect voor elkaar, dat is de basis.”

Jan: “We doen veel samen. Ik schrijf met Sanne. Ik discussieer met Ashley, die wetenschapper en illustratrice is, over politiek en recht en zij maakt de tekeningen voor onze boeken. Met Pauline, die musicus is, heb ik veel optredens gedaan. Met zoon Jan doe ik soms cabaret. We hebben altijd een project en dat scheidt een nauwe band. En zo leer je elkaar enorm kennen en waarderen.”

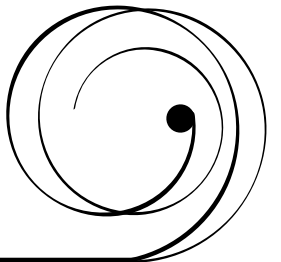
Sanne: “Van jongs af aan beschouwden mijn ouders ons als volwaardige gesprekspartners. We kregen nooit straf, er werd gepraat. We houden niet van ruzie. Natuurlijk hebben we soms heftige discussies. We hebben sterke meningen en die kunnen verschillen. Maar ruzie: nooit. Dat is fijn. Zo was mijn vader in de politiek ook.”

Jan: “Respecteer de ander, ook al verschil je van mening. Dat is heel belangrijk.”

En dat geeft u ook aan de volgende generaties mee?

Jan: “Uiteraard. Vertrouw elkaar, respecteer elkaar, leef het leven zo interessant mogelijk. Geniet ervan, doe wat mogelijk is, wees actief. En houd van elkaar.”

Sanne: “En neem je verantwoordelijkheid.” ▶

OVER JAN EN SANNE

Jan Terlouw werd in 1931 geboren in Kamperveen. Hij werkte jaren als natuurkundige, voordat hij in 1971 besloot de politiek in te gaan. Terlouw was onder meer fractievoorzitter van D66 in de Tweede Kamer, vicepremier, minister van Economische Zaken, Commissaris van de Koningin in Gelderland en senator van de Eerste Kamer. Na de Tweede Kamerverkiezingen in 1982, die een nederlaag voor D66 waren, verliet Terlouw de Haagse politiek.

Jan Terlouw vertelde zijn kinderen elke dag een zelfverzonnen verhaal. Op aandringen van zijn vrouw werden deze verhalen gepubliceerd. Zijn bekendste werken zijn *Pjotr*, *Oorlogswinter* (gebaseerd op zijn eigen ervaringen) en *Koning van Katoren*. Met zijn oudste dochter Sanne schreef hij al langer korte verhalen voor een detectivereeks, maar door zijn drukke werk kwam het pas na 2005 tot publicatie.

Sanne studeerde Nederlands en heeft zelf gepubliceerd onder het pseudoniem Ike Smitswater. Als duo publiceerden Jan en Sanne zes *Reders & Reders*-thrillers.

Jan: ‘Geluk is zin in de dag hebben. **Zin in de toekomst**’

Vertrouwen

Sinds een aantal jaren hamert Jan op 'meer vertrouwen' in de samenleving, zoals in zijn beroemd geworden pleidooi in *De wereld draait door* in 2016, waarin hij zei: 'Er hangen geen touwtjes meer uit de brievenbus.' Vertrouwen was er bij hen thuis altijd, zegt Sanne. "Er zijn ouders die hun kind naar de bakker sturen voor een bruin brood en dan bij terugkomst het geld natellen. Mijn ouders deden zo iets nooit."

Waarom is vertrouwen zo belangrijk?

Jan: "Wie durft zijn kinderen naar school te sturen als de onderwijzers niet te vertrouwen zijn? Wie durft er naar een ziekenhuis als de arts niet wordt vertrouwd? Onze samenleving is gebaseerd op vertrouwen. Iedereen met wie ik heb gewerkt kreeg mijn vertrouwen. Ik zei tegen mijn medewerkers: 'Dat kun je, daar ben ik van overtuigd.' En dan deden ze het. Hetzelfde gold voor de kinderen."

Waar ging het mis met dat vertrouwen in de samenleving?

"De overheid wil tegenwoordig alles regelen. In mijn kinderjaren in Garderen hadden we een wijkverpleegster, zuster Knevel – ik zal haar nooit vergeten. Zij was de baas in het dorp. Zij bepaalde: deze wond verbind ik zelf en met deze moet je naar de arts. Natuurlijk maakte ze ook fouten, maar ze werd vertrouwd. Nu moeten zorgverleners elke drie minuten verantwoorden in een systeem. Is dat beter? Nee! Het is een gebrek aan vertrouwen en het geven van verantwoordelijkheden. Verantwoordelijkheid is een van de allermooiste dingen in het leven; dan hoor je erbij."

Was er een kantelpunt?

"Het was een proces. Hoe rijker mensen worden, hoe harder die rijkdom moet worden verdedigd. Dat vind ik zorgelijk. In de jaren zeventig waren er altijd demonstraties op het Malieveld; over abortus, de neutronenbom, de apartheid. Het ging nooit over geld. En nu zijn we twee keer zo rijk en zijn er veel minder demonstraties. En als ze er zijn, gaan ze over geld."

Sanne: "Jongeren demonstreren nu wel voor een beter klimaatkoord."

Jan: "Ja, dat vind ik mooi. Ik put hoop uit de jeugd. Wij oude mensen maken oorlog en zijn hebzuchtig. Idealen verliezen aan kracht door realisme. Het is heel zorgwekkend hoe we met de

natuur omgaan; de oceanen, de regenwouden, de landbouw die pure industrie wordt. Het draait allemaal om geld! De moraliteit is zoek."

Geloof

"Je kunt veel over de kerken zeggen," zegt Jan. "Maar met het leegstromen ervan is ook de discussie over moraliteit grotendeels verdwenen. De kerken leerden de mens wat goed en slecht was. Daar is niets voor in de plaats gekomen."

Uw vader was dominee, maar u gaat ook niet meer naar de kerk. Geloof u in een hogere macht?

Jan: "Ik ben een agnost. Ik doe geen uitspraken over zaken die je niet kunt weten. Ik geloof wel dat ik een vrije wil heb. Zeker weet ik het niet, maar ik vind het fijn ernaar te handelen."

Sanne: "Ik kom voort uit de kruising tussen twee wonderlijke wegen: enerzijds een streng gereformeerde grootvader en anderzijds komt mijn Joodse moeder uit een lang geslacht van rabbijnen. Ik heb daar het een en ander van meegekregen en de goede dingen behouden. Zoals de lust om te discussiëren, de lust om te lezen en teksten te begrijpen – de Bijbel staat boordevol prachtige verhalen waar je van alles mee kunt. Maar ook het realisme dat het me onwaarschijnlijk lijkt dat er een hogere macht is."

Wat is er hierna?

Jan: "Geen enkel idee."

Sanne: "Dan worden we sneeuwklodjes. We zijn deel van de natuur. We worden dan weer opgenomen in de natuur."

Jan: "Zoiets."

Liefde

Tijdens het afscheid van zijn vrouw Alexandra sprak Jan Terlouw prachtige woorden over de liefde. Hij zei over haar: 'Ze heeft me laten zien dat de liefde het belangrijkste is in het leven.' "Waar heb je nu meer aan dan aan liefde?" zegt hij nu in de serre. "Zoals tussen Sanne en mij, en

ook de andere kinderen. Het is zo iets moois in het leven. Ook dat heeft met vertrouwen te maken."

Heb jij die liefde gevoeld als kind, Sanne?

Sanne: "De liefde was bij ons heel vanzelfsprekend. Als kind wist ik dat er van me werd gehouden en dat is allerfijnste wat je kunt voelen. Een halfjaar geleden ben ik oma geworden. Het heeft me verbaasd hoe je meteen honderd procent van zo'n kind houdt. En dat is gek, want ik ben geen babymens; ik hoefde nooit baby's van anderen op schoot en ben geen verzorgend type. Maar dat jongetje..."

Jan: "Je weet meteen dat je alles voor hem overhebt."

Sanne: "Ik wist niet wat ik moest verwachten. En nu wil ik dat kind alleen maar vasthouden. Heel apart."

Jan: "Het mooie – en dat is essentieel aan liefde – is dat het niet op verdienste is gebaseerd."

Sanne: "Mijn moeder overleed en ik dacht: nu kan ik nooit meer gelukkig zijn. En toen mijn kleinzoon werd geboren, realiseerde ik me: het is wél mogelijk. Er komen andere dingen waar ik gelukkig mee kan zijn."

Als de liefde tussen ouders zo groot is, legt dat de lat voor jezelf dan heel hoog?

Sanne: "Een beetje wel, ja. Ik ben zelf gescheiden. Ik had gehoopt op meer liefde. Als kind vond ik het normaal dat mijn ouders van elkaar hielden."

Je vader had altijd drukke banen; was hij geen afwezige vader?

Sanne: "Integendeel! Als politicus was hij alleen op dinsdag, woensdag en donderdag helemaal niet thuis. Op andere dagen zagen we hem gewoon."

Jan: "En daarvoor, toen ze nog klein was en ik als natuurkundige werkte, was ik elke avond thuis."

Sanne: "Hij was geen strandliefhebber, dus met vakanties ging we zonder hem naar zee. Hij bleef bij het huisje."

Jan: "Ik verveel me een hele dag op het strand."

Sanne: "Hij ging dan schrijven. Als we terug- ▶

Sanne: 'Mijn moeder overleed en ik dacht: nu kan ik nooit meer gelukkig zijn. **Toen mijn kleinzoon werd geboren, realiseerde ik me: het kan wel!**

Jan: 'Ik ben ervan overtuigd dat liefde kracht geeft. Het verlies is beter te verdragen **als je veel van elkaar hebt gehouden en dicht bij elkaar staat**'

kwamen, was er een verhaal voor ons."

Jan: "Sanne wilde op jonge leeftijd al alles weten. Ze dwong me zo om helder te formuleren. Ik zal nooit vergeten dat we samen mijn proefschrift gingen ophalen in Rotterdam. Ze was vier jaar en wilde mee. We zaten met die stapel in mijn Eend en ze vroeg: 'Wat staat er nu in?' Het was totaal onleesbaar, vol wiskundige formules, maar toch heb ik op de terugweg geprobeerd haar uit te leggen waar het over ging. Zo was de verhouding." Sanne: "We zijn nog vaak samen onderweg. Dan kletsen we de hele tijd."

Jan: "We zitten nooit om stof verlegen. Anderen kunnen denken: wat soft. Nee! Zo leef je het leven het fijnst."

Maar dat is niet in elk gezin vanzelfsprekend.

Jan: "Dan zeg ik: 'Stommerds. Wees geïnteresseerd in elkaar. Daar wordt het leven mooier van.'"

Verdriet

Het overlijden van Alexandra is al aangestipt. Ze was niet de enige die de familie Terlouw de afgelopen jaren ontviel. Eerder stierf Jans schoonzoon Leonard, een musicus met wie hij geregeld optrad. "En vorig jaar ook nog mijn broer, mijn zusje en een dierbare nicht," zegt hij. "Veel doden in de familie. Tja..."

Hoe verwerken jullie dat?

Jan: "Ik ben ervan overtuigd dat liefde kracht geeft. Het verlies is beter te verdragen als je veel van elkaar hebt gehouden en dicht bij elkaar staat, dan wanneer het allemaal vaag en moeilijk is. Mijn vier kinderen en ook de kleinkinderen hebben allemaal enorm veel verdriet om Alexandra gehad, en nog, maar ze zijn ook sterk. Waar dat nu in zit?"

Sanne: "Ik voelde me lange tijd niet zo sterk, hoor. En het overlijden van Leonard was echt een drama. Hij was ontzettend belangrijk voor onze familie, zó creatief en vrolijk. Hij verbond mensen. Hij werd ziek en toen ging het snel."

Jan: "Hij paste zo naadloos in onze familie. Dat heb je niet snel met iemand die van buiten komt."

U heeft over Alexandra gezegd: 'Ik ben blij dat ze eerst is gegaan, zodat ze niet zonder mij hoefde te leven.' U gunde haar niet het verdriet dat u zelf moest ervaren.

Jan: "Ze had al een tijdje moeite met lopen."

Ze viel en in het ziekenhuis bleken haar aderen overall verkalkt. Ze was kennelijk minder gezond dan ik dacht."

Sanne: "Maar geestelijk helemaal bij."

'Zij zorgde ervoor dat wij gelukkig waren,' zei u ook. Wie zorgt daar nu voor?

Sanne: "Geluk komt niet vanzelf. Ik vind het niet makkelijk om gelukkig te zijn. Ik doe er erg mijn best voor, want het is zonde om de jaren die ik nog heb ongelukkig te zijn."

Jan: "Ik ben minder gelukkig dan vroeger. Maar ik probeer nog wel genoeg over te houden."

Hoe herken je geluk weer?

Sanne: "Het is een vonk in je buik, zoals ik die voel als ik mijn kleinzoon vasthoud."

Jan: "Het is zin in de dag hebben. Zin in de toekomst. Zin zien in wat je doet. Het gemis went. Het is nu eenmaal zo. Ik denk niet meer elke morgen: wat een leegte. Ik weet inmiddels niet beter. En er zijn nog meer dingen die mooi zijn in het leven."

Boezemt het naderende einde angst in?

Jan: "Nee. Ik vind het wel jammer. Maar het is onvermijdelijk."

Sanne: "Ik vind het helemaal niet erg om dood te gaan, maar ik wil niet dat mijn kinderen eerder sterven dan ik. Ik heb dat één keer meegemaakt; mijn oudste zoon is als baby overleden. Dat nooit meer!"

Zijn er nog dromen?

Sanne: "Ik leef met de dag. Dat is voor mij de beste manier."

Jan: "Nog even zo doorgaan en bij mijn nazaten zijn. Ik hoef niets meer te bereiken. Wat zou ik

nog moeten? Ja, ik hoop nog een steentje bij te dragen om de jeugd te inspireren."

Het leven

"Het leven is een mysterie," zegt Jan Terlouw. "En mysterie is mooi. Maar vraag me niet naar de zin van het leven, want ik heb geen idee. En ik doe geen uitspraken over dingen die je niet kunt weten."

Sanne: "Mijn vader heeft een positieve levenshouding. Ik heb meer de neiging tot depressie, er kan van alles fout gaan: mijn vader kan overlijden, er kan iets met mijn kinderen gebeuren, ik kan zelf ziek worden. Die wetenschap begon bij het overlijden van mijn zoontje. Als ik me dit soort vragen hardop stel, word ik ongelukkig. Dus doe ik dat liever niet. Ik wil denken: wauw, het wordt lente. Fijn!"

Wordt vaders negentigste verjaardag net zo uitgebreid gevierd als die van de oude Louis in het nieuwe boek?

Jan: "Wie zegt dat ik er dan nog ben? We gaan eerst Sannes zestigste verjaardag vieren."

Sanne: "We hebben besloten dat het tijd is om weer eens iets te vieren. Dat hebben we té lang niet gedaan." ■

DE FAVORIETEN VAN SANNE EN JAN

Film en boek?

Sanne: "*Le tango des Rashevski*; een Franse film uit 2003 over een Joodse familie waarin alle aspecten van het Jodendom worden belicht. Een heerlijke film. En als boek: *Jij bent mijn mes* van David Grossman. Elke zin is mooi en raakt je. En ik ben het met elke zin eens."

Jan: "Er zijn zo veel mooie boeken en films."

Sanne: "Haha, leuk dit. Zulke vragen passen helemaal niet bij mijn vader."

Sport

Sanne: "Ik heb mijn hele leven

aan fitness gedaan en twee keer een halve marathon gelopen."

Jan: "Ik hield erg van schaatsenrijden, dat kon ik aardig. En ik heb altijd veel getennist."

Stad

Jan: "Parijs is prachtig, net als Praag, Jeruzalem en Amsterdam. Het zijn steden met karakter, geschiedenis, architectuur en intimiteit."

Sanne: "Geef mij maar Deventer, waar ik sinds 2010 woon."

Eten

Sanne: "Ik geef weinig om eten. Dat heb ik, denk ik, van mijn moeder. Maar ik vind het een

cadeau als iemand voor me kookt. Ik ben trouwens overtuigd vegetariër."

Jan: "Bij het verrukkelijke Chinese restaurant *Mijn vriend* in Dieren. En verder thuis. Eenvoudig eten. Mijn vrouw heeft zestig jaar heerlijk eenvoudig voor me gekookt, de laatste 25 jaar zonder vlees. Zij was heel strikt. Ik koop ook geen vlees, maar een stukje zalm laat ik niet staan. En een kroket. Mijn overleden schoonzoon was een strikte vegetariër, maar zei altijd: 'Daar zit geen vlees in,' die vond hij té lekker. En zo ben ik ook."